

K efektivitě výkonu trestu obecně prospěšných prací (vybrané otázky)

Jakub Chromý*

I. ÚVOD

V rámci současných úvah o zpřísnění trestní politiky v České republice se asiguje na přeplněnost kapacit vězeňských zařízení a nedostatečné využívání alternativ k trestu odnětí svobody. Je samozřejmostí, že v této souvislosti je pak podrobován kritickému rozboru zejména trest obecně prospěšných prací jako universální sankce alternativní povahy.

Výklad pozitivních účinků pracovní činnosti při formování vztahových vlastností člověka byl předmětem mnoha pojednání. V tomto směru mezi letité pravdy patří výrok klasika realistické světové literatury L. N. Tolstoj, který upozorňoval, že „práce je jedním z nejlepších vychovatelů letory člověka.“ Historie lidstva je bohatá na příklady využití práce pro putativní účely, nicméně tyto byly často spojeny s erupcí nežádoucích jevů, jimž se dostalo pozdější kritiky. Úsilí reformovat sankční politiku přiměla společnost hledat nové prostředky a formy nápravy odsouzených pachatelů trestné činnosti. Význam podstaty práce pro potřebu procesu resocializace vedl k zavedení pracovních aktivit do programů zacházení jednotlivých vězeňských systémů, především s ohledem na osvojení funkčních návyků a získání sebepotvrzení odsouzených. Pojetí výkonu práce z hlediska trestání vyústilo také k definování samostatné sankce. Poukážeme-li na podmínky v České republice, tak podíl trestu obecně prospěšných prací na celkovém počtu všech uložených trestů odsouzeným osobám byl v první polovině předcházející dekády téměř nepatrný. Následný dynamismus aplikace tohoto trestu soudy, jej však posunul

na současné druhé místo v pomyslném žebříčku ukládaných trestů. Po šesti letech od účinnosti příslušné právní reglementace byl trest obecně prospěšných prací nejen častěji ukládán, než-li ostatní tzv. alternativní sankce (kromě podmíněného odsouzení), ale i než samotný nepodmíněný trest odnětí svobody. Zároveň ale přetrvávají značné obtíže – zainteresovaným orgánům nikoli neznámé – indikující výkon tohoto trestu, jež se bezprostředně dotýkají působení celého sankčního systému.

Smyslem tohoto příspěvku není zevrubný popis podstaty, významu a úpravy trestu obecně prospěšných prací, nýbrž snaha poukázat na některé aktuální otázky, které v souvislosti s výkonem tohoto trestu vyvstávají v praxi, se zřetelem na důvody redukující jeho efektivnost nalézající se na straně odsouzeného pachatele.

II. POZNÁMKY K SANKČNÍMU SYSTÉMU TRESTNÍHO PRÁVA

Již řadu let je proklamována teze, že stávající trestní politika směřuje ke snaze hledat a využívat alternativy k trestu odnětí svobody a ke snížení počtu odsouzených ve věznicích. V souladu s tím je konstatováno, že trest odnětí svobody jako základní druh trestu, je v některých případech trestem nenahraditelným a má své opodstatnění tam, kde ostatní způsoby reakce na kriminalitu selhávají¹. Za negativní účinky výkonu trestu odnětí svobody se zpravidla pokládají tyto²:

* JUDr. Jakub Chromý, asistent soudce Nejvyššího soudu ČR, Brno

¹ Např. podle mezinárodního výzkumu obětí trestných činů „International Crime Victim Survey“ (ICVS) v roce 1996 preferovali více než čtyři z deseti všech respondentů uložení nepodmíněného trestu, které považovali za nejpřiměřenější a nejvhodnější trest pro mladého recidivujícího pachatele, jež se dopustil kriminálního deliktu vloupání.

² Částečně upraveno dle ČERNÍKOVÁ, V., ŠTÁBLOVÁ.: K problematice alternativních sankcí, České vězeňství, 1995, č. 1, s. 26.

- společné uvěznění osob se sociálními poruchami chování
- existence vězeňské subkultury představuje školu kriminálně patologického chování
- zpřetrhání pozitivních sociálních vazeb
- obsahově nedostatečné programy zacházení
- snížení hodnocení vlastního obrazu odsouzeného vězně
- stigmatizace propuštěného vězně při návratu do běžné společnosti
- limitace práce s pachatelem s ohledem na délku výkonu trestu

Dle mezinárodních pojetí se alternativní sankcí rozumí trest nespojený s odnětím svobody, který je soudce oprávněn uložit v případech, ve kterých by jinak byl pachatel odsouzen k trestu odnětí svobody³. Alternativní opatření (sankce) lze na základě jejich povahy členit do tří základních kategorií.⁴ Do první skupiny patří opatření, která modifikují výkonu trestu odnětí svobody, přičemž jejich smyslem je minimalizovat zásah míry do svobody pachatele a zamezit ohrožení resocializace, za současného zachování určitého způsobu izolace odsouzeného pachatele. Za zmíněná opatření se obvykle považuje částečná detence, uvolnění z výkonu trestu za účelem pracovní aktivity, domácí vězení či výkon trestu v instituci mimo vězení. Druhá skupina představuje soubor opatření odlišných od vězeňských trestů. Mezi ně lze zařadit alternativy jako peněžité tresty, veřejně prospěšné práce, probace a další sankce, které omezují nebo odepírají odsouzeným určitá práva. Poslední skupinu pak tvoří opatření, která umožňují, aby bylo od uložení trestu ustoupeno, tj. podmíněně odložit výkon trestu nebo ustoupit od potrestání.

Je nutné konstatovat, že snaha vytvořit účinný systém zacházení s pachateli trestné činnosti se odvíjí od přístupu společnosti na způsob reakce a postihu kriminálního jednání pachatelů. Východisko výkladu tohoto problému spočívá ve vymezení účelu a smyslu trestu a trestání vůbec. V historickém vývoji nalezneme širokou paletu koncepcí, které byly poplatné své době. V absolutistické teorii představoval trest pro pachatele odplatu za to, že spáchal trestný čin, kdy obsahová stránka trestu měla nejrůznější podobu „útrpnosti“. Teorie relativní zdůrazňovala trestem ochranu společnosti před nebezpečím dalšího páchání delikvence, kdy záměrem bylo zabránit pachateli v budoucím opakování činu. Představitelé smíšené teorie potom usilovali trestem jak o zabránění zrodu potenciálních pachatelů, tak o omezení opakování trestné činnosti u pachatelů, kteří se jí v minulosti již dopustili.

V novodobém českém trestním právu je trest chápán jako jeden z prostředků k dosažení účelu trestního zákona (zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších právních předpisů), kterým je ochrana zájmů společnosti, ústavního zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob. Hlavní cíle trestání jsou vyjádřeny v ustanovení § 23 tr. zák., tyto se navzájem doplňují a podmiňují, při nutnosti jejich komplexního uplatnění (č. I/1965 Sb. rozh. trest.). Soud musí řešit otázku nápravy pachatele ze všech uvedených hledisek, a to při nutnosti jejich komplexního uplatnění. Účel trestu sleduje ochranu společnosti před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Takto vymezený účel trestu je koncipován jako struktura dílčích cílů a konečného cíle, jež spolu vytvářejí jeden celek. Trest ukládaný pachateli v sobě spojuje jak moment trestní represe ve vztahu k němu samotnému, tak i moment výchovného působení na ostatní členy společnosti (viz náleze Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 463/97).

III. POJEM A PODSTATA TRESTU OBECNĚ PROSPĚŠNÝCH PRACÍ

Trest obecně prospěšných prací byl do českého právního řádu zaveden novelou trestního zákona provedenou zákonem č. 152/1995 Sb., s účinností od 1. ledna 1996. Příslušná důvodová zpráva uvádí, že podmínky pro uložení trestu obecně prospěšných prací se vymezily tak, aby se tento druh trestu uplatnil u pachatelů méně závažných trestných činů, na něž není třeba působit trestem odnětí svobody a z nějakého důvodu zároveň nepostačuje nebo není vhodné uložení samostatného peněžitého trestu. Trest obecně prospěšných prací měl být podle tohoto dokumentu ukládán zejména za projevy vandalství, výtržnictví nebo méně závažné majetkové trestné činnosti, kde je žádoucí na pachatele působit i veřejným míněním. Záměrem zákonodárce bylo v souladu s mezinárodními trestně politickými přístupy umožnit širší využívání trestů nespojených s odnětím svobody a postupným nahrazováním nepodmíněného trestu odnětí svobody těmito alternativami. Podle zahraničních zkušeností jsou hlavní přednosti alternativních sankcí spojených s výkonem práce pro společnost spatřovány především v uvolnění míst ve věznicích pro nebezpečnější pachatele, ve snížení nákladů na výkon trestu, ve větším zapojení veřejnosti do procesu převýchovy a resocializace pachatelů, ve zvyšujícím se zájmu občanů o způsoby za-

³ KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H.: *Základy kriminologie a trestní politiky*, C. H. Beck, Praha, 2005, s. 214.

⁴ Zpráva Rady Evropy č. XXVII „Some alternative penal measures to imprisonment“, in: MECERDOVÁ, L.: *Alternativní opatření k trestu odnětí svobody*, České vězeňství, 1994, č. 4, s. 30.

cházení s pachatelem a ve vytváření pocitu odpovědnosti za činnost trestní justice ve veřejnosti⁵.

Základem definování trestu obecně prospěšných prací se stala právní úprava trestu veřejně prospěšných prací – tzv. „community service“ – založená Criminal Justice Act z roku 1972 v Anglii a Walesu. Podle citovaného zákona lze tuto sankci soudem uložit pachateli trestného činu, jestliže dosáhl věku alespoň 16 let, s tímto trestem souhlasí, má bydliště v oblasti, kde jsou dány možnosti pro výkon veřejně prospěšné práce a pro výkon uložení práce mohou být pachateli vytvořeny potřebné předpoklady⁶. Veřejně prospěšnou práci pak vykonává odsouzený bezplatně ve svém volném čase s tím, že práce musí být ukončena do jednoho roku od vynesení rozsudku. Pokud není řádně vykonána, může za její nesplnění soud uložit další sankci.

Shora zmíněné intence se odrazily v dikci českého trestního zákona, když podle § 45 odst. 1 tr. zák. může soud uložit trest obecně prospěšných prací, odsuzuje-li pachatele za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, jestliže vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba. Podle následujícího odstavce téhož ustanovení pak platí, že za podmínky uvedených v odst. 1 § 45 tr. zák. lze trest obecně prospěšných prací uložit, i když není ve zvláštní části tohoto zákona stanoven s tím, že může být uložen jako trest samostatný nebo i vedle jiného trestu, mimo trestu odnětí svobody. Podle pořadí zařazení trestu obecně prospěšných prací do § 27 tr. zák. se usuzuje, že tento druh trestu má být druhým nejpřísnějším po trestu odnětí svobody⁷. Trest obecně prospěšných prací se ukládá ve výměře od 40 až do 500 hodin. Musí být vykonán osobně, bezplatně ve volném čase a nejpozději do jednoho roka od nařízení výkonu trestu. Trest obecně prospěšných prací se neuloží, je-li pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výkonu práce. Po dobu tohoto trestu může soud uložit pachateli přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život, a také nahradil podle svých sil škodu, kterou trestným činem způsobil. Pokud není trest obecně prospěšných prací vykonán řádně a včas, přemění jej nebo jeho zbytek, soud na trest odnětí svobody. Zavedení trestu obecně prospěšných prací není v rozporu s ústavně zaručenou zásadou zákazu podrobení se nuceným pracím nebo službám, neboť (v rámci negativního výčtu) dle článku 9 odst. 2 písm. a) Listiny základních práv a svobod nelze za nucenou práci nebo služby považovat práce

ukládané podle zákona osobám ve výkonu trest odnětí svobody nebo osobám vykonávající jiný trest nahrazující trest odnětí svobody. Rovněž podle článku 2 odst. 2 Úmluvy o nucené nebo povinné práci (sdělení FMZV č. 506/1990 Sb.) nelze pod pojem nucená nebo povinná práce zahrnovat práci ani službu, která se na kterékoliv osobě vymáhá v důsledku odsouzení soudním rozhodnutím, pokud se tato práce nebo služba vykonává pod dohledem a kontrolou veřejného úřadu a pokud se řečená osoba neproňajímá ani nedává k dispozici soukromým jednotlivcům, soukromým společnostem ani soukromým právníckým osobám.

Podstata trestu obecně prospěšných prací spočívá v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům, spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných obdobných činnostech ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností. Práce nesmí sloužit výdělečným účelům. Žádoucí je vytvoření užitečného výsledku, který by sloužil širšímu okruhu lidí a uspokojoval by obecný zájem⁸. Trest obecně prospěšných prací vykonává odsouzený v obvodu okresního soudu, ve kterém bydlí. Se souhlasem odsouzeného může být trest vykonáván i mimo tento obvod. Předseda senátu přemění trest či jeho zbytek v trest odnětí svobody v případě nevykonání, a to na návrh obecního úřadu nebo instituce, u nichž mají být obecně prospěšné práce vykonávány, probačního úředníka nebo i bez takového návrhu.

Za výraznou výhodu trestu obecně prospěšných prací je třeba považovat absenci nepříznivých sociálně-psychologických dopadů směřujících na osobu odsouzeného v rámci penitenciárního působení. V procesu přizpůsobování způsobu života a společnosti odsouzených ve vězeňských zařízeních se registrují dva základní aspekty⁹. První spočívá v adaptaci odsouzeného na organizaci a formy ústavního života, jež znamenají specifické životní podmínky výkonu trestu odnětí svobody, kdy přijetí forem organizovaného ústavního života může znamenat, že odsouzený se sice adaptuje na ústavní život, ale plně se s ním neztotožňuje. Druhým aspektem přizpůsobování se ústavnímu životu je přejímání soustavy hodnot, postojů, názorů a norem chování, které se vytvářejí ve sféře vězeňské

⁵ Viz ROZUM, J., KOTULAN, P., HÁKOVÁ, L., NEČADA, V., DIBLÍKOVÁ, S., ZEMAN, P., PŘESLIČKOVÁ, H., TOMÁŠEK, J.: Vybrané problémy sankční politiky, IKSP, Praha, 2005, s. 13.

⁶ Srov. KARABEC, Z., DIBLÍKOVÁ, S., MACHÁČKOVÁ, R.: Krátkodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha, 2000, s. 11.

⁷ SOTOLÁŘ, A. a kol.: Právní rámec alternativního řešení trestních věcí – díl I., Institut vzdělávání MS ČR, Praha, 2001, s. 203., dále č. 41/2002 – II. Sb. rozh. trest. / Ze samotné systematiky druhů trestů uvedených v § 27 tr. zák. nelze dovodit, že trest obecně prospěšných prací by bylo možno obecně pokládat za mírnější trest než trest odnětí svobody, jehož výkon byl podmíněně odložen.

⁸ Srov. ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S.: Trestní zákon – komentář I. díl, 6. vydání, C. H. Beck, Praha, 2004, s. 411.

⁹ Blíže VANTUCH, P.: Základy nápravné výchovné činnosti, SPN, Praha, 1987, s. 70 a násl.

subkultury. Dochází k ztrátě odpovědnosti odsouzeného za sebe sama, za svoje chování a za svoji budoucnost. V odborné literatuře se někdy hovoří o tzv. syndromu otáčivých dveří, kdy propuštěný vězeň nedokáže v nekriminálním prostředí žít a vyhledává opět kriminální subkulturu¹⁰.

K významným výhodám tohoto trestu lze bezesporu řadit také skutečnost, že jakmile byl trest obecně prospěšných prací vykonán nebo bylo od výkonu trestu nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno, hledí se na pachatele, kterému byl tento trest uložen, jako by nebyl odsouzen.

V rovině statistických ukazatelů je nebytné poukázat na statistiku Ministerstva spravedlnosti ČR z níž vyplývá, že v roce 1996 činil podíl trestu obecně prospěšných prací na celkovém počtu uložených trestů 1,3 %, v roce 1997 2,7 %, v roce 1998 3,3 %, v roce 1999 5,1 %, v roce 2000 11,2 %, v roce 2001 14,7 %, v roce 2002 20,6 %, v roce 2003 20,6 % a v roce 2004 19 %. Od doby zavedení trestu obecně prospěšných prací v roce 1996 až do roku 2002 je postupná vzestupná tendence nárůstu počtu ukládání tohoto druhu trestu. V nadcházejících třech letech je registrována stagnace, když trest obecně prospěšných prací tvořil zhruba pětinu všech uložených trestů v České republice. Z hlediska struktury aplikace sankční politiky lze za rozhodný považovat rok 2000, kdy byla zaznamenána největší diference v počtu uložených trestů obecně prospěšných prací oproti předcházejícímu roku a současně byl trest obecně prospěšných prací ukládán soudy častěji než peněžitý trest. A konečně od roku 2002 je trest obecně prospěšných prací ukládán ve více případech, než-li nepodmíněný trest odnětí svobody.

IV. VYBRANÉ PROBLÉMY VÝKONU TRESTU OBECNĚ PROSPĚŠNÝCH PRACÍ

Faktická možnost řádného výkonu trestu obecně prospěšných prací je determinována řadou činitelů. Modus výkonu tohoto trestu závisí především na existenci rozsahu a povaze nabídky obecně prospěšných prací, činnosti orgánů trestní justice a dalších, na trestu participujících subjektů (rozhodovací proces soudu, personální a procedurální zajištění pracovníky Probační a mediační služby ČR, přístup a zázemí organizace, v níž se obecně prospěšné práce vykonávají atd.), a předpokladech i možnostech odsouzeného pachatele. Ve smyslu zaměření tohoto příspěvku je třeba poukázat na relevance, které se vztahují k posledně uve-

denému okruhu, tj. problematice efektivního působení trestu obecně prospěšných prací v kontextu osoby odsouzeného. Nepochybně nelze postihnout celou šíři a hloubku tématu, proto je pozornost selektivně věnována těm vybraným otázkám, které považují osobně za významné.

• adekvátnost uložení trestu obecně prospěšných prací

Podle právní nauky je základem adekvátnosti trestu jeho úměrnost spáchanému trestnému činu ve smyslu úměrnosti trestu individualitě trestného činu a osobnosti jeho pachatele, tedy proporcionalita viny a trestu¹¹. Hájek zdůrazňuje, že za účelem zajištění efektivnosti uložené sankce je nezbytné respektovat tři základní pravidla, která jsou založena na teorii učení¹²:

1. Má-li sankce změnit chování, musí být individualizována. To, co je pro jednoho trestem, druhého nechává lhostejným a pro třetího může být dokonce odměnou.
2. Má-li být sankce účinná, musí následovat bezprostředně pro provinění. Zachování procesu kontinuity inadekvátního chování, aby nebyla přerušena vazba příčiny a následku.
3. Má-li být negativní sankce efektivní, musí být doprovázena sankcí pozitivní (odměnou) Trest blokuje nežádoucí chování a odměna se vztahuje k projevenému žádoucímu chování či jeho náznaku.

V souladu s ustálenou judikaturou lze uvést, že těžiště trestu obecně prospěšných prací je v alternativním pojetí k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, který by jinak byl uložen ve výměře převyšující jeden rok¹³. Zároveň ale není vyloučeno, aby trest obecně prospěšných prací přepočtem dle § 45a odst. 1 tr. zák. překračoval maximální možnou hranici 400 hodin obecně prospěšných prací¹⁴.

Trest obecně prospěšných prací vykazuje určitou abstraktní povahu, neboť soud, který ukládá pachateli trest, v rozsudku neuvádí bližší podrobnosti. Kromě výměry trestu je konkretizace uskutečněna až ve vykonávacím řízení u příslušného okresního soudu, který rozhodne o druhu a místě výkonu obecně prospěšné práce. Pro pachatele je tak oddálena věcná představa o podstatě vykonávané práce a podmínkách v níž probíhá.

¹⁰ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*, Praha, Portál, 1998, s. 182.

¹¹ KRATOCHVÍL, V. a kol.: *Trestní právo hmotné – obecná část*, MU, Brno, 2005, s. 410.

¹² ŠTOV, NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S.: *Psychologie v právu*, C. H. Beck, Praha, 1997, s. 27.

¹³ Soubor rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, C. H. Beck, Praha, č. 4/2001 – T 104.

¹⁴ Soubor rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, C. H. Beck, Praha, č. 4/2001 – T 105.

- motivace odsouzeného

Při ukládání trestu obecně prospěšných prací má soud podle § 45a odst. 2 tr. zák. přihlídnout ke stanovisku pachatele. Motivace člověka k určitému jednání či postoji je výraznou mírou ovlivněna jeho očekáváním, založeném na kalkulaci výdajů a zisků, kdy dochází k poměřování hodnoty, užítku a úsilí, které je třeba vynaložit. Bylo konstatováno, že trest obecně prospěšných prací může představovat pro pachatele možnost si zachovat rodinné a sociální vazby, brzy nabytí bezúhonnosti a vyhnout se negativním jevům při penitenciárním zacházení. Lze se důvodně domnívat, že určitou roli na způsobu výkonu trestu může sehrát také míra postihu odsouzeného v případě, že trest nebo jeho část není řádně a včas vykonán. Přeměna trestu obecně prospěšných prací se uskutečňuje dle trestního zákona prostřednictvím přepočecí formule (viz § 45a odst. 1 tr. zák.), když platí, že každé i jen započaté dvě hodiny nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítají za jeden den odnětí svobody. Lze tedy dovodit, že odsouzenému může být trest obecně prospěšných prací přeměněn na trest odnětí svobody, a to v délce od 1 dne (při přeměně nejnižšího zbytku uloženého trestu) do 200 dnů (v rámci přeměny nejvýše možné uložené výměry 400 hodin). Z hlediska délky trestu se jeví přepočet pro odsouzeného jako zvláště „příznivý“¹⁵. Je ale nutné upozornit na další souvislosti s akcentem na následný výkon trestu odnětí svobody. Ustanovení § 40 odst. 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších právních předpisů, uvádí, že k dosažení účelu výkonu trestu se stanoví pro každého odsouzeného program zacházení jako základní forma cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného. Program zacházení se však nezpracovává v případech, kdy odsouzený má vykonat trest nebo jeho zbytek ve výměře nepřesahující 3 měsíce. Přeměna obecně prospěšných prací (výměra nebo zbytek trestu 180 hodin a nižší), se tak pojí s problematikou limitního působení krátkodobých trestů odnětí svobody. V takovém výkonu trestu odnětí svobody se podstatně omezují metody a postupy působení na odsouzeného, čímž dochází ke ztížení nebo zmaření resocializace a reedukace odsouzeného. Výkon trestu se omezuje pouze na izolační pobyt, neboť absentuje program, který by kladl důraz na přijetí osobní odpovědnosti za spáchaný trestný čin, posiloval samostatné řešení životních situací, omezoval zvládnutí agresivních reakcí a nevhodného jednání.

- zdravotní způsobilost odsouzeného

Trest obecně prospěšných prací soud neuloží, je-li pachatel zdravotně nezpůsobilý k soustavnému výko-

nu práce. Trestní zákon tedy vyžaduje jako podmínku pro uložení tohoto trestu mj. neexistenci zdravotní nezpůsobilosti trvalého charakteru. Je na úvaze soudu, aby posoudil, zda konkrétní osoba bude schopna po stránce zdravotní obecně prospěšné práce vykonávat. Tyto skutečnosti je třeba dokazovat. Přestože nebude daná osoba disponovat zdravotní nezpůsobilostí k soustavnému výkonu práce, mohou případná jiná zdravotní omezení zabránit (při respektování určitého pozitivního postoje odsouzeného k uložení trestu obecně prospěšných prací) ve vlastním výkonu trestu, čímž by uložení sankce ztrácela svého smyslu. Na tomto místě lze připomenout, že u značné části delikventní subkultury se vyskytují nejrůznější dlouhodobé zdravotní problémy, výjimkou nejsou změněné pracovní schopnosti. Ve vykonávacím řízení je nutné přihlídnout k možným zdravotním potížím odsouzeného, a to z hlediska stanovení místa, druhu a doby výkonu práce tak, aby mohl práce vzhledem k lékařským vyšetřením a léčbě reálně vykonat.

- pracovní návyky odsouzeného

Práce k obecně prospěšným účelům má spočívat v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných obdobných činnostech ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochrannou zdravotí, požární ochranou, ochrannou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochrannou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností. Z charakteristiky popsaných činností určených pro výkon obecně prospěšných prací vyplývá jejich jednoduchá, zpravidla manuální povaha, která přirozeně nevyžaduje nároky na specifickou kvalifikaci a praxi (postačí pouhý popis a doprovodné vysvětlení vykonávané práce). Přesto lze u odsouzených nalézt subjektivní faktory, jež se vztahují k jejich individuální výkonové dispozici, koncentračnímu vyladění a postojovému zaměření, které zásadně usměrňují podobu výkonu práce. Uvádí se, že adaptace v pracovním procesu představuje postup přijímání cílů, souboru hodnot, norem formy chování¹⁶. Pro výkon trestu obecně prospěšných prací je zvláštní především v tom, že se zde promítá sankční ráz trestu, která má výrazný vliv na kooperaci a komunikaci, s dalšími na trestu spolupracujícími osobami. Při podávaném výkonu odsouzeného sehrává úlohu také častá absence soustavných pozitivních pracovních návyků vzniklá v důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti a osvojení si sociálně patologického způsobu obživy.

¹⁵ K tomu srov. poznámku 12) ohledně alternativní povahy trestu obecně prospěšných prací.

¹⁶ ŠTIKAR, J., RYMEŠ, M., RIEGEL, K., HOSKOVEC, J.: Základy psychologie práce a organizace, Karolinum UK, Praha, 1996.

- reakce okolí při výkonu trestu obecně prospěšných prací

Každý člověk v interpersonálních vztazích a zhoštěním se udělených sociálních rolí, utváří a formuje prostřednictvím svého jednání a chování lidmi vnímaný vlastní osobnostní obraz. Při výkonu trestu obecně prospěšných prací odsouzený jednak vstupuje do přímého styku s orgány, jejímž úkolem je umožnit a zajistit řádný výkon této sankce, a jednak se dostává do nepřímé (pasivní) interakce s širším okruhem lidí, kteří na trestu bezprostředně neparticipují. Pomíneme-li první skupinu – pro její odbornou profesní charakteristiku – je odsouzený nucen při plnění uložených obecně prospěšných prací vcházet do kontaktu a pozorování osob, kteří jej mohou identifikovat jako delikventa, příp. též ventilovat obsahově spojené informace, které mohou být pro odsouzeného zákonitě nepříjemné a nežádoucí (zejména v blízkosti bydliště, pracoviště apod.). Stigmatizace a nevídaný zájem může tak nejrůznější mírou vztahově na odsouzeného zapůsobit a ovlivnit ve výkonu trestu obecně prospěšných prací.

V. ZÁVĚR

Současná četnost aplikace trestu obecně prospěšných prací v České republice je od jeho zavedení v roce 1996 zcela zřetelná. Potlačena tak byla původní neochota a rezervovanost některých orgánů trestní justice

při navrhování a ukládání této sankce alternativní povahy. Trest obecně prospěšných prací nabývá proporcí dalšího významu v době, kdy narůstá vězeňská populace, tak jako je tomu nyní. Neopomenutelná je též možnost upotřebení výsledků realizovaných při výkonu tohoto trestu pro veřejný zájem. Při zdůrazňování pozitiv však nelze zapomínat, že efektivní výkon trestu obecně prospěšných prací vyžaduje náležitě procedurální, personální a materiální zabezpečení, neboť tím, že je trest obecně prospěšných prací uložen konkrétnímu pachateli, teprve začíná souhrn přístupu a podmínek bez nichž by byl uložený trest neúčelný a vedl k omezení či potlačení požadovaného cíle. Na některé problémy – zejména s ohledem na osobu odsouzeného – se snažil poukázat tento příspěvek.

Je neakceptovatelné, aby byl v praxi trest obecně prospěšných prací redukován toliko na prostředek dosažení (přepočtem) následného uložení trestu odnětí svobody v nižší výměře trestní sazby. Statistický nárůst počtu ukládaných trestů obecně prospěšných prací je totiž v přítomnosti úzce doprovázen zvýšeným ukládáním krátkodobých trestů odnětí svobody. Tímto se etabluje jakýsi „bludný kruh“ práce s odsouzenými pachateli trestné činnosti, kterým byl uložen trest obecně prospěšných prací. Interpretace tohoto jevu a doprovodných souvislostí by si tak zasloužovala hlubší empirickou analýzu. Nosným problémem tedy zůstává otázka (nikoli řečnická), zda odsouzený, kterému byl uložen trest obecně prospěšných prací jej řádně a včas vykoná, a pokud vykoná, zda takto nastavená sankce povede v daném případě k jeho nápravě.